

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ СЛОВЕСНОСТІ У
ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
(XIX – початок XX століття)

Методичні пошуки XIX – початку XX століття багато в чому були обумовлені появою і згодом боротьбою різних шкіл у літературознавстві, а також бурхливим розвитком експериментальної педагогіки і психології. Це дало поштовх до виникнення різних педагогічних напрямів і течій у викладанні словесності та відповідних наукових шкіл, спрямованість яких визначалася завданнями освіти: академічна (Ф. Буслаєв, О. Галахов, Л. Поліванов та ін.) – метою навчання є розумовий розвиток учнів, вивчення основ науки про мову і літературу; виховна (В. Водовозов, В. Стоюнін, В. Острогорський та ін.), мета якої – морально-естетичне виховання дітей; культурно-історична (О.Веселовський та ін.) – вивчення словесності на історичній основі; психологічна (О. Потебня, П. Житецький та ін.) – увага до психологічного розвитку учнів; інтуїтивістська (М. Гершензон та ін.); формальна (Б. Ейхенбаум, В. Жирмунський, В. Фішер) – закликали звернутися до тексту твору, що має самостійну цінність.

Важливу роль у справі становлення та розвитку словесності як науки і навчальної дисципліни відіграли педагогічні форуми, серед яких на особливу увагу заслуговують з'їзди учителів словесності: З'їзд учителів російської мови та словесності (Київ, 15 червня 1863 року), Перший з'їзд викладачів російської мови військово-навчальних закладів Росії (22–31 грудня 1903 року), I Всеросійський з'їзд викладачів російської мови і словесності (Москва, 1916 – початок січня 1917 року) та ін.

У період XIX – початку XX століття виокремлюються два напрями у викладанні теорії словесності: трансформаційний і риторичний. Трансформаційний напрям був домінуючим, його зміст полягав у зміні теорії загальної словесності від мовознавчого курсу до історико-літературної і літературознавчої дисципліни. Цей напрям відрізнявся широким спектром

думок (О. Алфьоров, Ц. Балталон, П. Дворников, П. Житецький, В. Науменко, Л. Поліванов, М. Семенов та ін.). Представники риторичного напрямку у викладанні теорії словесності основне завдання курсу теорії словесності вбачали в навчанні мови (І. Анненський, О. Будилович, В. Курдиновський та ін.).

Період ХІХ – початку ХХ століття є унікальним для розвитку вітчизняної педагогічної думки, найважливішою особливістю якого стала широка дискусія про педагогічний ідеал і призначення вчителя, його соціальну роль, соціальні функції, освітню місію. Незважаючи на відмінності у вимогах до особистісно-професійних якостей педагога, підходи з боку держави і суспільства в сукупності утворюють специфічний тип особистості вчителя, який володіє своїм неповторним набором цінностей та ідеалів, вираженою громадянською позицією, яка займає активну діяльну позицію у відношенні до навколишнього світу, безкорисливо відданого своїй справі, закоханого у свою професію.

Генетична реконструкція уявлень про освітню місію вчителя в суспільстві ХІХ – початку ХХ століття, його роль у трансляції культури дозволяють відновити загублений у сучасному світі духовний статус учительства як ціннісно-сміислової єдності особливої долі, особливої способу життя, особливої місії «створення» людського в людині.

Спираючись на думки відомих учених і педагогів досліджуваного періоду (С. Васильченко, П. Заболоцький, М. Лавровський, О. Музиченко, М. Сумцов, М. Тростніков та ін.), можна сказати, що в навчальних закладах ХІХ – початку ХХ століття висувалися високі вимоги до особистості учителя словесності. Повідомляючи знання, розвиваючи учня і привчаючи його до розумової праці, учитель словесності повинен був розуміти усі сторони і настрої душі, явища життя і природи. Аналіз спогадів, що збереглися, показує, що саме ці якості були властиві кращим учителям ХІХ – початку ХХ століття.

Як свідчить аналіз джерел, на сторінках педагогічних журналів другої половини ХІХ – початку ХХ століття («Учитель», «Русская школа», «Родной язык в школе», «Русская словесность») відбувались постійні дискусії та обговорення питань підготовки і професійної компетентності учителя

словесності (С. Браїловський, О. Музиченко, В. Стоюнін, В. Острогорський та ін.). Результатом дискусій стала думка, що підготовка словесника має свої специфічні особливості, що пов'язано, в першу чергу, зі специфікою самого предмета «словесність», який є «синтезуючим предметом», засобом створення та поглиблення, інтелігентності, джерелом ідейного і естетичного розвитку.

Упродовж XIX – початку XX століття була створена багатоступенева система підготовки вчительських кадрів: від навчальних закладів середньої освіти (гімназії) до вищої освіти (університети, педагогічні інститути та педагогічні курси при університетах, історико-філологічні інститути, учительські інститути, вищі жіночі курси та ін.). При цьому ступінь розвитку ланок цієї системи був нерівномірним. Основною ж проблемою, що виникла в ході підготовки педагогів, залишалася нестача кандидатів до вчительської служби, що було обумовлено низьким соціальним статусом учителів у суспільстві. Вже на початок XX століття помітно розвинулася мережа вищих закладів педагогічної освіти, склались тенденції формування загальнопедагогічної підготовки вчителя. Необхідність у вчительських кадрах детермінувала реформи і контрреформи уряду в освітній сфері.

У контексті нових філософських і психолого-педагогічних концепцій розроблялась предметна система навчання, яка відображала потреби підготовки вчителів, зокрема, вчителів-словесників як представників творчої професії. З-поміж важливих завдань підготовки учителя словесності було забезпечення наступності літературної освіти в методиці середини XIX – початку XX століття, що мало одночасно прогностичний (значущість словесності як етико-естетичного, духовноформуючого предмета) і прикладний характер (вирішувалися, передусім, питання гармонізації об'єму давньої і сучасної літератури, усунення змістової близькості гімназичного і університетського курсу словесності).

Процес глобальних перетворень у сучасному суспільстві і освітньому просторі, пов'язаних із втратою моральних орієнтирів, складним і суперечливим рухом реформ, падінням престижу літературної освіти і професії

педагога, закономірно спонукає педагогічну науку шукати нові рішення оптимізації професійної підготовки вчителя словесності через інтерпретацію прогресивних ідей вітчизняної педагогічної думки минулого, що дозволить створити благодатний ґрунт для формування методичних поглядів сучасних студентів-словесників, розвитку їх творчого методичного мислення, виховання на прикладі видатних представників вітчизняної педагогіки ХІХ – початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кипнес Л. В. Развитие литературного образования в учебных заведениях среднего типа России второй половины ХІХ – начала ХХ вв.: монографія/ Л.В.Кипнес. – Санкт-Петербург, 2004. – 200 с.
2. Курило Л. Ф. Проблеми вітчизняної університетської педагогічної освіти в ХІХ – на початку ХХ століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.Ф.Курило. – Луганськ, 2007.– 22 с.
3. Методика преподавания литературы: учебная хрестоматия-практикум для студентов высших педагогических учебных заведений / авт.-сост. Б. А. Ланин. – Москва: Эксмо, 2007. – 512 с.
4. О съездах учителей русского языка и словесности // Учитель. – 1867. – Т. VI. – № 17–24. – С. 307–329.
5. Скафтымов А. Преподавание литературы в дореволюционной школе (сороковые и шестидесятые годы) // Учёные записки Саратовского государственного педагогического института. – 1930. – Вып. 3. С. 119–232.
6. Халанский М. Опыт истории Историко-филологического факультета Императорского Харьковского университета / М.Халанский. – Харьков: Тип. А. Дарре, 1908. – С.1–166.
7. Чертов В. Ф. История литературного образования в российской школе. Хрестоматия: учебное пособие / В.Ф.Чертов. – Москва: Академия, 1999. – 384 с.